

Петрушка О.В.,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів імені С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Петрушка О.В. Класифікація ризиків недержавного пенсійного страхування. У статті розглянуто сутність ризиків у системі недержавного пенсійного забезпечення. Здійснено умовне групування ризиків, можливих у діяльності недержавних пенсійних фондів. Проаналізовано екзогенні та ендогенні ризики приватного пенсійного страхування. Запропоновано заходи страхового характеру щодо зменшення ступеня ризиків у системі недержавного пенсійного страхування. Автором обґрунтовано доцільність класифікації ризиків з метою їх оцінки задля мінімізації пенсійних витрат.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, додаткова пенсія, дохідність, невизначеність, ризики недержавного пенсійного страхування.

Петрушка Е.В. Классификация рисков негосударственного пенсионного страхования. В статье рассмотрена сущность рисков в системе негосударственного пенсионного обеспечения. Осуществлена условная группировка рисков, возможных в деятельности негосударственных пенсионных фондов. Проанализированы экзогенные и эндогенные риски частного пенсионного страхования. Предложены мероприятия страхового характера по уменьшению степени рисков в системе негосударственного пенсионного страхования. Автором обоснована целесообразность классификации рисков с целью их оценки для минимизации пенсионных расходов.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, дополнительная пенсия, доходность, неопределенность, риски негосударственного пенсионного страхования.

Petrushka O.V. Classification of non-state pension insurance risks. The essence of risks in the system of non-state pension provision is considered in the article. Conditional grouping of risks, possible in the activity of non-state pension funds is made. The exogenous and endogenous risks of private pension insurance are analyzed. The insurance measures are proposed reduction of the risk level in the system of non-state pension insurance. The author substantiates the expediency of classification of risks in order to assess them for assessing in order to minimize retirement expenses.

Key words: non-state pension fund, additional pension, profitability, uncertainty, risks of non-state pension insurance.

Постановка проблеми. Функціонування системи пенсійного забезпечення супроводжується великою кількістю різного роду ризиків. Фінансування пенсійної системи за накопичувальним принципом створює умови для виникнення низки загроз, які виступають основним стримуючим фактором розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Для того щоб об'єктивно оцінити ступінь можливого ризику та вживати заходів для його зменшення або ліквідації, необхідно здійснити чіткий аналіз ймовірних небезпек та визначити фактори, які впливають на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, а також діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) зокрема, займають вагомe місце у наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: В. Гупта, П. О'Браєна, К. Грем'яцької, О. Коваль, Г. Козак, Е. Лібанової, В. Маргасової, В. Хмирова та ін. Проте наявність непрозорих пенсійних схем у системі приватного пенсійного страхування, недостатній розвиток фінансового ринку в Україні вимагають детального дослідження ризиків у діяльності НПФ, їх групу-

вання з метою своєчасного виявлення, оцінки та управління можливими загрозами.

Формулювання цілей статті. Метою даного наукового дослідження є аналіз можливих ризиків у діяльності недержавних пенсійних фондів та їх групування за класифікаційними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо зазначити, що діяльність недержавних пенсійних фондів неможлива без здійснення впливу на неї різноманітних ризиків, які мають як внутрішню, так і зовнішню природу. Специфічною особливістю цих фінансових установ є довгостроковий характер їх відносин із вкладниками, який передбачає перспективне планування в умовах невизначеності. Відповідно, під ризиком у недержавному пенсійному страхуванні варто розуміти ймовірність повної відсутності чи недостатнього приросту пенсійних накопичень за період страхування. Що стосується НПФ, то ймовірними ризиками їх діяльності може бути не виконання пенсійних зобов'язань перед застрахованими особами та віднесення їх до когорти фінансово ненадійних фінансових інститутів [1, с. 99].

На думку спеціалісті Світового банку характерними ризиками діяльності НПФ в Україні можуть бути наступні:

– ризики, пов’язані зі структурою управління фондами та їх прозорістю (непрозора структура управління не забезпечує спрямованість діяльності НПФ на учасників пенсійної системи);

– ризики, пов’язані з непрозорою конкуренцією (зменшують прозорість ринку та створюють перешкоди для застрахованих осіб робити обґрунтований вибір, який би забезпечив максимізацію пенсій в довгостроковій перспективі);

– ризики, пов’язані з оцінюванням вартості активів (удосконалення процесів формування цін цінних паперів, що використовуються для оцінювання вартості активів, і роллю зберігачів у цьому оцінюванні);

– ризики з розрахунками вартості одиниці пенсійних внесків (оскільки учасники пенсійних програм не поінформовані належним чином про якість управління їхніми активами і не володіють достатньою інформацією, необхідною для того, щоб зробити обґрунтований вибір пенсійної схеми, яка відповідатиме їхнім особистим потребам, вони не мають можливості систематично відслідковувати зміну вартості одиниці своїх пенсійних внесків);

– ризики перехресного продажу та маркетингу (ризики, пов’язані з тим, що брак інформації чи неправильна інформація, небажані стимули звужують можливості здійснення вільного та обґрунтованого вибору пенсійної програми) [2, с. 8–10].

На нашу думку, усі потенційні ризики діяльності НПФ умовно можна розділити на дві групи: екзогенні та ендогенні (див. рис.1).

Якщо ендогенні ризики безпосередньо залежать від ефективності управління самого НПФ, то екзогенні – більш непередбачувані та некеровані з боку фінансової установи. Управління останніми – основне завдання держави. Саме завдяки державній підтримці можливе існування та розвиток недержавних форм пенсійного забезпечення.

Зупинимось більш детально на зазначених вище ризиках. До групи екзогенних ризиків, на нашу думку, варто віднести наступні: політичні, правові, фінансові, демографічні та соціальні.

Політичні ризики пов’язані із політичною ситуацією в державі. Складність ситуації полягає в тому,

що будучи найбільш серйозними та глобальними, дані ризики важко спрогнозувати та врахувати при створенні інвестиційної стратегії НПФ. Саме вони впливають на курсову вартість цінних паперів [3, с. 126]. Ступінь політичного ризику в країні визначають виходячи із оцінки діяльності міжнародних компаній в Україні та рівня незалежності засобів масової інформації.

Правові ризики – це ризики змін у діючому законодавстві, його недосконалості, існування протиріч, відсутності законодавчої регламентації та ін. Існування зазначених ризиків веде до функціонування НПФ в умовах невизначеності, руйнування започаткованих юридичних норм діяльності та позапланових фінансових витрат. Започаткована у 2003 році в Україні пенсійна реформа супроводжується систематичними змінами в законодавстві, що створює несприятливе становище для діяльності недержавних пенсійних фондів.

Економічні ризики відіграють чи не найголовнішу роль при формуванні стратегії розвитку діяльності НПФ. Це ризики зменшення вартості активів фонду внаслідок несприятливої ринкової кон’юнктури чи зміни становища емітента, їм притаманна макроекономічна природа. Різновидами економічних ризиків виступають інфляційні, процентні, фондові та валютні ризики.

Важливим критерієм економічної ефективності є дохідність капіталу. Основним фактором ризику, який веде до зниження рівня ефективності, виступає інфляція. Інфляційні загрози передбачають зміну кінцевого фінансового результату діяльності НПФ внаслідок знецінення реальної вартості капіталу. Поряд з інфляційними ризиками мають місце ризики зміни відсоткових ставок. Внаслідок їх впливу відбувається знецінення пенсійних накопичень (якщо дохідність НПФ буде нижчою рівня інфляції в країні) [4, с. 340]. Дані групи ризиків взаємопов’язані між собою та мають місце в період фінансових криз.

Фондові ризики – це ризики зміни попиту та пропозиції на ринку цінних паперів, що ведуть до втрати інвесторів. Фондові ризики можуть бути загальними (ризик обвалу ринку цінних паперів загалом) та спеціальними (ризик падіння курсу цінних паперів одного із емітентів). Валютні ризики НПФ виникають у зв’язку з інвестуванням пенсійних накопичень в державні облигації у доларах США та банківські депозити в іноземній валюті. Залежними від коливань валютного курсу є також поточні рахунки в іноземній валюті. Через відсутність дієвих механізмів хеджування у вигляді валютних деривативів вітчизняний валютний ринок є надто ризиковим.

Щодо демографічних ризиків, то варто зазначити, що вони мають місце тоді, коли спостерігається значне скорочення чисельності населення, його старіння, зменшення кількості осіб працездатного віку та ін. Сучасна демографічна ситуація у нашій державі характеризується скороченням чисельності населення та високим рівнем смертності. Низький рівень народжуваності, зниження питомої ваги молодих вікових груп до 16 років у поєднанні з очікуваним майбутнім зменшенням тривалості

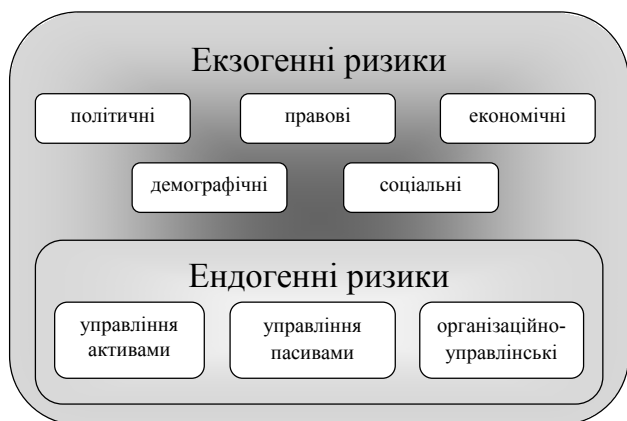

Рис. 1. Ризики діяльності недержавних пенсійних фондів

Джерело: складено автором самостійно

життя (середня тривалість життя в Україні становить близько 63 років для чоловіків та 74 років для жінок) сприяють зростанню чисельності пенсіонерів та старінню нації [5, с. 78]. Демографічні ризики негативно впливають на діяльність НПФ і ведуть до скорочення обсягів страхових внесків внаслідок зменшення чисельності працездатного населення, а також є серйозними перепонами для розвитку системи позитивного пенсійного страхування.

Розглядаючи групу соціальних ризиків варто зазначити, що даний вид загроз тісно взаємодіє із групою політичних ризиків, адже рівень життя населення, стан безробіття в країні, система соціального захисту цілком залежні від політичної ситуації у державі. Соціальні ризики мають безпосереднє відношення до результату діяльності НПФ, оскільки розвиток корпоративних, територіальних пенсійних програм залежить від прогнозованого стану соціальної сфери [6, с. 349]. До цієї групи ризиків, на нашу думку, можна віднести і ризик недовіри населення до інститутів добровільного пенсійного страхування. Низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту й ролі накопичувального пенсійного забезпечення, брак та відсутність інформації є джерелом найбільш серйозних ризиків для НПФ, так і загалом всієї пенсійної системи в Україні.

Отож, розглянувши екзогенні ризики, можна дійти висновку, що НПФ не мають можливості самостійно управляти ними. Важлива роль у цьому процесі покладається на державу, яка виступає основним гарантом забезпечення належного функціонування недержавного пенсійного страхування.

Зовсім по-іншому складається ситуація із ендегенними ризиками, які мають індивідуальний характер та залежать від рівня ефективності управління того чи іншого НПФ. Усі ендегенні ризики умовно можна поділити на три групи: ризики управління активами, ризики управління пасивами та організаційно-управлінські.

Актуарні ризики – це ризики неправильної оцінки і формування зобов'язань фонду (ризики актуарних пасивів), а також ризики того, що активи фонду в майбутньому будуть меншими за розраховані величини (ризики актуарних активів). В свою чергу, ризики актуарних активів акумулюють у собі ризики недоотримання прогнозованої доходності інвестування, ризики збитків, ризики недоотримання пенсійних вкладів. При оцінці актуарних ризиків варто враховувати і той факт, що існування різного роду пенсійних програм передбачає ймовірність появи тих чи інших спеціальних ризиків. Наприклад, для систем пенсійного страхування з позитивними виплатами виникає ризик дожиття, а також ризик прогнозу доходності. Ризики виникають і при різних пенсійних схемах з індексацією пенсій. Якщо величина індексації попередньо задана у відсотковому значенні, то така схема виявиться менш стійкою, а ніж схема, у якій індексація буде здійснюватись із врахуванням доходу, нарахованого на пенсійні рахунки [7]. При класифікації даної групи загроз діяльності НПФ, варто зазначити, що вони поділяються на ризики недоотримання пенсійних внесків учасників пенсійних програм та інвестиційні, які включають в себе ризики недоотримання

прогнозованого прибутку та ризики ліквідності. Зволікання цими ризиками на практиці може привести до невиконання прямих зобов'язань фонду по доходності нарахування на пенсійні рахунки. Крім цього, ризики зниження поточної ліквідності інвестиційного портфеля можуть негативно впливати на платоспроможність фонду при виплаті пенсій та страхових сум.

Ризик актуарних пасивів – це ризик неправильної оцінки пенсійних зобов'язань фонду, і, відповідно, ризик помилкового формування структури та величини пенсійних резервів. Різновидом даної групи ризиків, на нашу думку, є ризик перевищення реальної суми пенсійних виплат над її середньою розрахунковою оцінкою. Такі ризики формуються під впливом коливань смертності учасників НПФ. Тому, чим більше учасників має той чи інший НПФ, тим меншим буде співвідношення величини ймовірного відхилення суми виплат до її середньої оцінки [1, с. 101].

Третю групу ендегенних ризиків, що впливають на діяльність НПФ становлять організаційно-управлінські. Ця група ризиків впливає на зміну кінцевого результату внаслідок непрофесійних дій керівництва та персоналу фонду стосовно управління активами. Сюди можна віднести неналежну реалізацію інвестиційних проектів, недосконале корпоративне управління, наявність недоліків в організації маркетингової діяльності фонду та ін. Основною причиною організаційно-управлінських ризиків виступає брак професійних навиків та практичного досвіду у працівників НПФ. Важливість управлінських ризиків є очевидною для вітчизняних НПФ, адже ефективне управління ними пов'язано із прямим доступом до фінансового ринку та ринковою капіталізацією фондів.

Висновки. Здійснений аналіз ризиків показав, що тільки частина з них безпосередньо залежить від діяльності самих НПФ. Хоча решта ризиків має зовнішні прояви і зовсім не залежить від системи управління фондами, все ж такі ризик-менеджмент зазначених установ, безумовно, повинен їх враховувати при формуванні стратегії розвитку. Представлена у даному науковому дослідженні класифікація можливих загроз діяльності недержавного пенсійного забезпечення необхідна для вибору найбільш оптимального методу управління ризиками та встановлення допустимого їх рівня. Ідентифікація екзогенних та ендегенних ризиків, які притаманні системі недержавного пенсійного страхування забезпечить впровадження методологічної бази зі своєчасного виявлення проблем й недоліків діючої пенсійної системи та дозволить попередити їх вплив. Процес управління ризиками відіграє важливу роль, оскільки дозволяє оцінити можливі втрати, розробити комплекс заходів для можливого їх зниження, а також визначити економічний ефект від такої діяльності. У багатьох країнах світу усе більшого поширення набуває ризик-орієнтований підхід до управління НПФ, який передбачає систематичний процес визначення найбільш небезпечних ризиків, які виникають у діяльності НПФ та їх посилений моніторинг з метою усунення або ліквідації несприятливих фінансових наслідків.

Список використаних джерел:

1. Хмыров В.В. Виды рисков в деятельности негосударственных пенсионных фондов. Социально-политические науки. 2012. № 2. С. 98–102.
2. Функціонування добровільних приватних пенсійних систем в Україні: огляд і рекомендації / за ред. спеціалістів Світового банку. Київ: Світовий банк, 2008. 40 с.
3. Муравлева Т.В. Риски негосударственного пенсионного страхования. Вестник Саратовского Государственного социально-экономического университета. 2009. № 5. С. 124–127.
4. Грем'яцька К.А. Характеристика ризиків системи недержавного пенсійного забезпечення в контексті діяльності недержавних пенсійних фондів. Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 1. С. 337–345.
5. Козак Г.І. Недержавні пенсійні фонди в умовах реформування пенсійної системи України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / ТНЕУ. Тернопіль, 2014. 225 с.
6. Zvi Bodie, Alex Kane, Alan J. Marcus. Essentials of Investments. New York, NY: McGraw-Hill, 2013. 743 p.
7. Гушак Я.В. Ризики в діяльності недержавних пенсійних фондів. Ефективна економіка. 2010. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua?z=301>.